

**MÁ STÁT PRÁVO POVAŽOVAT
MICROSOFT ZA MONOPOLNÍ FIRMU?**

Lubomír LÍZAL

Discussion Paper No. 2000-40

May 2000

Má stát právo považovat Microsoft za monopolní firmu?

Lubomír Lízal

CERGE-EI

květen 2000

Abstrakt

Tento článek se zabývá problematikou operačních systémů, jejich shodnými rysy s klasickými síťovými odvětvími se znaky přirozeného monopolu a práva státu omezovat monopolní chování v souladu s principy utilitaristické filosofie i zásad *laissez-faire*. Na základě analogie infrastruktury síťových odvětví a struktury operačních systémů, podobných vlastností fixních nákladů na výstavbu infrastruktury a na vývoj programu, zejména jejich nedělitelnosti a utopenosti, a nízkých mezních nákladů na provoz infrastruktury a na prodej či licencování programu, lze konstatovat, že operační systémy vykazují dokonce **všechny** shodné rysy s klasickými přirozenými monopoly. Dále je ukázáno, že vlastník operačního systému může provádět všechny známe typy predátorského chování v oligopolních odvětvích. Proto je možné považovat operační systém za monopolní infrastrukturu a zkoumat chování vlastníka operačních systémů dle definic porušování monopolních zákonů a využívání predátorských praktik.

Abstract

This article deals with computer operating systems, their common features with classical monopolistic industries with natural monopoly element and the right of the state to regulate monopolies according the philosophic principles of utilitarianism and *laissez-faire*. An analogy between operating system and infrastructure of network industry is presented. Due to the fact that there are similar fixed-costs features associated with building an infrastructure and the actual writing of a computer program, namely their indivisibility and sunk characteristics, and that there are also low marginal costs of maintaining the infrastructure and of licensing the program; one can therefore argue that operating systems bear **all** identical features that define classical natural monopolies. It is also shown that the owner of an operating system can practice all kinds of predatory behavior known in oligopolistic industries. Therefore, we can consider operating system to be equivalent to monopolistic infrastructure and the society has a right to examine the behavior of the owner according the definitions of antimonopolistic laws and anticompetitive behavior.

Má stát právo považovat Microsoft za monopolní firmu?

Lubomír Lízal, CERGE-EI

květen 2000

Kdy je monopol monopolem?

Američané jsou tak bohatí, jak dobře si vedou jejich akcie na burze a podle toho také hodnotí svou vládu. Burzou v New Yorku hýbou zejména akcie firem z nových odvětví, jako je Microsoft. Samotným Microsoftem nyní hýbe vláda v soudní při, kdy jej obviňuje z nezákonného jednání dle Shermanových protimonopolních zákonů. Kruh se uzavřel. V mediální kampani rozpoutané kolem procesu hájí jedni právo úspěšných na svobodu v podnikání a zatracují státní zásah proti splnění "Amerického snu". Z ničeho v garáži se stala pod vedením svého zakladatele firma s nejvyšší tržní kapitalizací a má být za svůj úspěch trestána? Straší úpadkem celého odvětví, ne-li ekonomiky, a zastavením vývoje při odsouzení Microsoftu. Druzí, s nálepkou společenských inženýrů, vidí v dalším nekorigovaném vývoji firmy hrozbu do budoucnosti. O emocionální argumenty není na obou stranách nouze. A celý tento cirkus se snaží soudce Thomas Penfield Jackson provést mezi Skyllou práva na svobodné podnikání a Charybdou povinnosti státu toto právo chránit. Snaží se provést nová odvětví do příštího tisíciletí a posoudit, zda došlo k porušení starého zákona.

Je regulace trhů a firem vůbec přípustná?

Přijetí čistého principu "laissez-faire" zcela zakazuje státní zásahy do ekonomiky a tedy i regulaci monopolů. Samozřejmě, že při striktní aplikaci "laissez-faire" je celá diskuse o monopolech a jejich případného omezování v jednání zcela bezpředmětná. Jedná se spíše o filosofický problém, kde končí svoboda silného jednotlivce a kde již začínají práva druhých. Vždyť již utilitarista John Stuart Mill v úvodu k diskusi role vlády ve svých Principles of Political Economy, píše: "One of the most disputed questions both in political science and in practical statesmanship at this particular period, relates to the proper limits of the functions and agency of governments."¹ Zdá se, že naše problémy měli již před sto padesáti lety.

¹ "Jedna z nejvíce diskutovaných otázek dneška jak v politologii tak v praktické státnické činnosti se zabývá přiměřenými mezemi funkcí a působností vlád.", Mill, 1865.

V části věnované monopolům pak dovozuje: “Governments, however, are often chargeable with having attempted, too successfully, to make things dear, than with having aimed by wrong means at making them cheap. The usual instrument for producing artificial dearness is monopoly. To confer a monopoly upon a producer or dealer ... is to give them the power of levying any amount of taxation on the public, for their individual benefit, which will not make the public forego the use of the commodity.”² Zakazuje tedy vládě tvorbu monopolů omezením volné soutěže a dále pak dovozuje užitečnost pouze časově omezeného patentních a autorských práv “This is not making the commodity dear for his benefit but merely postponing a part of the increased cheapness which the public owe to the inventor, in order to compensate and to reward him for the service.”³ Zde jen historickou poznámku na okraj. Tato epocha byla plna různých státem garantovaných výsad a termín monopol původně označoval státem zaručenou exkluzivitu. Později došlo k posunu významu a monopol byl chápán velmi široce jako kterýkoliv mechanismus vedoucí k omezení soutěže až nakonec došlo opět ke zúžení významu na jedinečnost postavení. Podržme se širší, historické, definice, která odpovídá spíše současnému termínu “schopnost zneužít dominantní postavení na trhu”.

Mill nakonec, v kapitole věnované “laissez-faire” přirovnává státní zásahy do ekonomiky takřka k d'áblu: “*Laissez-faire*, in short, should be the general practice: every departure from it, unless required by some great good, is a certain evil.”⁴ Upozorňuje však na výjimky z tohoto principu a právě mezi těmito pěti výjimkami kromě mentálně postižených nebo diskuse o přístupu ke vzdělání jmenuje síťová monopolní odvětví existující v jeho epoše stále ještě jako volné trhy a přirovnává je ke státem vytvořeným monopolům na vybrané komodity: “These are always, in a great degree, practical monopolies; and government which concedes such monopoly unreservedly

² “Ovšem vlády jsou často obvinitelné z úsilí, až příliš úspěšného, jak učinit věci drahé než ze snahy vedené špatnými prostředky, jak je učinit levnými. Obvyklý nástroj pro výrobu umělé drahoty je monopol. Udělit výrobcí nebo obchodníkovi monopol ... znamená dát jim právo uvalit ve svůj vlastní prospěch jakkoli vysokou daň, která nepřinutí obyvatelstvo obejít se bez této komodity.”, *ibid.*

³ “To neznamená učinit komoditu drahou pro jeho prospěch ale pouze posunout v čase období rostoucí láce, již veřejnost dluží vynálezci, jako odměnu a náhradu za jeho službu.”, *ibid.*

⁴ “Zkrátka, *laissez-faire* by měl být obecný postup: každý odklon od něho, pokud není vyžadován nějakým velkým dobrem, je společenské zlo.”, *ibid.*

to a private company, does much the same thing as if it allowed an individual or an association to levy any tax they choose, for their own benefit, on all the malt produced in the country, or on all the cotton imported to it.⁵” A protože jen vláda smí vybírat daně, a to pouze ve výši nutné pro financování aktivit, které nikdo jiný nemůže provádět než ona, zejména tedy obrana země a právní ochrana občanů, je ponechání soukromého daňového práva monopolu horší zlo, než opuštění ultraliberálního přístupu “laissez-faire”.

Rozkrytí podstaty monopolních zisků jako jistého druhu spotřební daně znamená,⁶ že pokud je v daném odvětví jakkoli omezena soutěž neplatí vztah ekvivalence mezi hodnotou a cenou, jak se dnes říká, “value for money”. Vždyť první historické monopoly vznikaly právě uvalením vysokého cla na importované druhy zboží, ustanovením profesních sdružení s regulovaným vstupem (cechy, komory) či udělováním výlučných licencí v “zájmu domácích výrobců, kteří tak budou moci produkovat ve stabilním prostředí, což povede ke zvýšení kvality, dalšímu rozvoji odvětví a snížení ceny.” Že uvedený postup vede jen k vysokým cenám a nízké kvalitě prověřila historie nespočetněkrát.

Na volném konkurenčním trhu se poptávka srovná s nabídkou při tržní ceně, která též odráží hodnotu. Školácká poučka. Jenže to také znamená, že pokud je na zboží či službu uvalena daň, tak se poptávka snižuje, cena zvyšuje a již neodpovídá hodnotě. Pokud vláda uvalí daň dostatečně vysokou, nastane na trhu i při dokonalé konkurenci stav, při němž cena a vyrobené množství zcela odpovídá situaci, jako kdyby existoval pouze jediný monopolní výrobce zneužívající svého postavení. A zatímco při koupi zboží zatíženého nepřímou daní si spotřebitel vlastně kupuje a platí též nezbytné služby poskytované státem, při koupi monopolního produktu za tuto část ceny odpovídající monopolní rentě neobdrží nic. Pokud by mu tyto prostředky zůstaly, mohl by jich použít dle své vůle. Jen on sám je totiž schopen s nimi naložit pro něho

⁵ “Tyto jsou vždy, ve velké míře, praktické monopoly; a vláda, která povolí takovýto neomezený monopol soukromému podniku dělá téměř tu samou věc, jako kdyby povolila soukromníkovi či sdružení uvalit daň o své libovůli, a ve svůj prospěch, na veškerý slad vyrobený v zemi nebo na všechnu dováženou bavlnu.”, *ibid.*

⁶ Analogie monopolní renty a daně je hlavním důvodem, proč se draží licence na neregulovaná odvětví. Stát při dražbě vlastně utrží částku přesně v té výši, které odpovídá hodnota monopolních práv v dané oblasti, tedy diskontované budoucí zisky z monopolní pozice.

nejvýhodněji, dle ducha “laissez-faire”.

Proto je monopolní renta, tedy jakýkoliv příjem vzniklý zneužitím dominantního postavení, formou soukromě uvalené zbytečné daně a je tedy neslučitelná s principem “laissez-faire”. Každá daň je zásah do ekonomiky a ultraliberální chápání principu “laissez-faire” vlastně znamená garanci uvalování daní soukromými subjekty, což jde zcela proti duchu nezasahování do ekonomiky a ultraliberální princip tak vlastně popírá sám sebe. Domyšleno do důsledků: nakonec zůstane nejsilnější subjekt, který bude jako jediný schopen vybírat daně, státu zaniknou příjmy nutné k ochraně práv a svobod, a vítěz bude moci aristokraticky prohlásit “Stát jsem já”⁷.

Druhy dominantního postavení

Z historického i ekonomického hlediska lze rozdělit monopoly do dvou základních skupin, a to na monopoly přirozené, samovolně vzniklé a monopoly státem garantované (licence, patenty). Zatímco druhá kategorie spadá do oblasti čistě politické potřeby vybírat daně (alkohol) nebo zajistit jistý druh všeobecné služby (dopisní služba) či přidělu omezeného zdroje (vysílací frekvence, důlní oprávnění), první typ je mnohem zajímavější, neboť je dán čistě ekonomickými faktory volného trhu. Jedná se zejména o takzvaná síťová odvětví.

Síťová odvětví mají mnoho společných rysů. Jejich posláním je provést doručení produktu nebo služby od výrobce ke konečnému spotřebiteli. Tedy existují tři základní komponenty, i) klíčový produkt, ii) infrastruktura a iii) předání produktu a služby zákazníkovi. V klasickém příkladu se jedná o vodu, trubky a dodávku vody až k domácímu kohoutku. Nebo elektřinu, její rozvod a možnost připojit přístroj od zásuvky. Ovšem samotná infrastruktura nemusí mít jen hmotný charakter. V mobilní telefonii nebo v televizním vysílání jsou nehmotnou částí infrastruktury přidělená frekvenční pásma. Vlastní infrastruktura může být dokonce zcela nehmotná, jako je tomu u řízení letového provozu. Zde je to pouze systém řízení, který pak dále využívá navazující infrastruktury letišť a dopravců.

Existují typické rysy síťové infrastruktury, je však nutné mít na paměti, že ačkoli **ne všechna**

⁷ Právě ministru financí Colbertovi na dvoře Ludvíka XIV. je připisován výrok laissez-faire v souvislosti s královým dotazem na nejlepší státní ekonomickou politiku.

síťová odvětví vykazují **všechny** znaky, **všechna** odvětví mají přítomny **některé** charakteristiky. Za prvé, investice na vytvoření struktury jsou nevratné, tedy nelze vytvořenou infrastrukturu bez dalších vysokých nákladů použít pro něco jiného, například železniční koleje. Za druhé, investice jsou nedělitelné a jednorázové, tedy nelze vytvořit plně funkční ekvivalent velké infrastruktury z menších akcí, například výstavba nového letiště. Tento rys s sebou nese výnosy z rozsahu. Prvotní vysoké fixní náklady na výstavbu a nízké provozní náklady jsou tím, co způsobuje tzv. přirozený monopol. Přirozený monopol charakterizují v první řadě vysoké fixní náklady a nízké mezní náklady.

Některé infrastruktury umožňují přenos různých produktů. Typickým příkladem jsou telekomunikace, kde po telefonních linkách lze nejen přenášet hovory, ale i faxy nebo data z Internetu. Přidání další služby vyžaduje takřka zanedbatelné náklady ve srovnání s budováním další celé nové infrastruktury. Dnes se například pracuje na vývoji technologií umožňujících vysokokapacitní přenos dat do domácností po existujícím domovním elektrickém rozvodu, což může v konečné fázi eliminovat potřebu domácích telefonních nebo kabelových rozvodů.

Infrastruktura jako taková, se skládá z mnoha heterogenních částí, z nichž některé vykazují znaky přirozeného monopolu a jiné tyto znaky nemají a proto jejich duplikace nemusí nutně vést k neefektivitě. Technologický pokrok způsobuje, že rapidní pokles nákladů v některých částech dříve přirozeně monopolní infrastruktury mizí a začíná být efektivní duplikace některých částí, tak jako je tomu v současnosti v telekomunikacích. Dochází tedy ke zmenšování té části, která byla dříve přirozeným monopolem.

I v případech, kdy je možná volná soutěž a existuje několik firem s vlastní infrastrukturou (které si navzájem konkurují), je jejich počet výrazně nižší, než by odpovídalo teoretickému možnému počtu plně konkurenčních podniků.⁸ Tato situace se nazývá oligopolní soutěž a je způsobena právě vysokými vstupními náklady na vybudování vlastní infrastruktury, které předchází veškerým budoucím příjmům a nejistotou budoucích příjmů v důsledku nemožnosti určit ceny a podmínky propojení nové struktury se strukturami již existujícími. Jinými slovy, existuje

⁸ Současné teoretické analýzy různých typů oligopolních trhů lze nalézt například v Suttonovi (1991).

vysoká pravděpodobnost predátorského chování již etablovaných firem a diskriminace nových hráčů a proto anglosaské regulační orgány velmi dbají na zachování rovných propojovacích podmínek. Rovnou podmínkou se zde myslí nemožnost monopolní nebo monopsonní diskriminace cenou či technickými překážkami, nekoordinací a nedodržováním standardů. Například pro dodávku do elektrické sítě musí elektrárna dodržet dohodnuté napětí, frekvenci a synchronizovat své generátory se sítí. Rozvodné závody pak zase musí umožnit fyzické připojení a sdělit technické parametry a výši poplatků za přenos. Poplatky přitom nesmí být neodůvodnitelně vysoké a diskriminační. Například dvě vedle sebe stojící identické elektrárny dvou různých vlastníků připojené do stejného bodu soustavy dodávající shodné množství energie ve stejný čas by měly mít stejné propojovací podmínky a poplatky.

Pravděpodobnost a nebezpečnost predátorského chování se zvyšuje při existenci výhody prvního tahu etablované firmy. Predátorské chování se projevuje strategickým přeinvestováním, které odrazuje konkurenci před vstupem do oboru. Tehdy již etablovaná firma uměle zvyšuje fixní investice a předimenzovává svou infrastrukturu nad ekonomicky racionální úroveň právě s úmyslem, aby v budoucnosti v případě konkurence přežila dlouhé období s cenou pokrývající pouze uměle snížené mezní náklady, tedy situaci, kdy noví konkurenti s optimálně dimenzovanou infrastrukturou nejsou schopni pokrýt své ekonomicky optimální, vyšší, mezní náklady. Navíc pro nové firmy je neracionální provést předimenzování své části, neboť pak by nebylo možné tyto náklady v budoucnosti pokrýt i při nepredátorském chování etablované firmy a celý projekt představuje v každém případě čistou ztrátu. Takovýto způsob predátorského chování je zpravidla možný pouze při vzniku nových odvětví.

Evropská komise ve svých doporučeních pro síťová odvětví zcela jasně definuje nutnost jejich redukce na minimální části, které jsou za daných historických podmínek a technických znalostí dále nedělitelnou monopolní páteří a do všech ostatních částí odvětví vpustit konkurenci. Přitom regulace zbylé monopolní části je zaměřená právě na ochranu konkurence v nově otevřených částech. Historická část zůstávající monopolem je pak regulována mnohem intenzivněji, než předchozí velký monopol. Původní ochrana spotřebitele (tedy zejména kontrola ceny a produktu) je nahrazena mnohem komplikovanější kontrolou rovných tržních podmínek přístupu k monopolní části s tím, že právě konkurence mezi novými firmami v otevřené části odvětví povede

k redukci ceny a zvýšení kvality finálních služeb. Po ustálení situace a vzniku standardních podmínek je pak regulace nově vzniklého trhu zcela zrušena a zůstává pouze klasický monopolní dohled nad zbylou monopolní infrastrukturou. Další redukci monopolní páteře bude možné provést až se opět zvýší technické znalosti.

Z hlediska ekonomické teorie je vyšší stupeň regulace při otevírání trhu v bývalém monopolním odvětví nutný proto, že existuje reálné nebezpečí pseudokonkurence, tedy existence mnoha firem při cenách a kvalitě odpovídající situaci neregulovaného monopolu. Klasickým příkladem této situace je náš současný systém zdravotního pojištění. Existuje mnoho, vzájemně si konkurujících pojišťoven, avšak výsledná situace pro spotřebitele (pacienta), je stejná, jako kdyby existoval pouze jediný, monopolní poskytovatel zdravotního zajištění. Proč je tomu tak? Stát svůj zákonem definovaný monopol na poskytování pojištění pouze delegoval na komerční subjekty (poskytovatele) a při tom jim neumožnil konkurovat sobě navzájem ani cenou (výší pojistného) a de facto ani kvalitou služby (rozsah hrazených služeb). Za situace, kdy jediným povoleným rozdílem je barva zdravotní průkazky, je konkurence na trhu nemožná a úvahy o její blahodárnosti zcela bezpředmětné a vlastně nebezpečné a scestné, neboť se vychází z existence něčeho, co za daných podmínek nemůže ani náznakem nastat.

Závěrem jen krátkou odbočku. Regulace trhů je často zcela mylně redukována na ochranu spotřebitelů, a někdy ještě úžeji na pouhou cenovou regulaci. Tedy formu používanou v našich končinách i na plně konkurenční odvětví, jako je trh s nájemními byty. Přitom ochrana spotřebitelů je druh regulace, který nastupuje až v okamžiku, kdy neexistuje volná soutěž a operující monopolní subjekt extrahuje, v jakékoli míře, monopolní rentu. Ochrana spotřebitelů je proto až druhá fáze, metoda poslední záchrany, nastupující v okamžiku zániku přímé soutěže na trhu z důvodů jeho monopolizace pomocí výnosů z rozsahu a může spočívat v pouhém hlídání, zda dochází k extrakci monopolní renty pomocí sledování ceny a elasticity poptávky a nabídky. Pokud není v chování přítomen prvek extrakce monopolní renty, není třeba přímých ani nepřímých zásahů. Z historického hlediska je ovšem tento omyl v chápání regulace trhu a firem svou krajní formou částečně pochopitelný, neboť k regulaci monopolních částí ekonomik se zpravidla přistoupilo až po jejich dokončené monopolizaci a často se zcela jinými filosofickými východisky než na jakých je postaven klasický liberalismus.

Umíme správně postihnout podstatu informačních technologií?

Každá analogie je zjednodušením a náhradou odborného jevu laikům nesrozumitelného, jevem či principem obecně povědomým. Hlavním úskalím analogií je, že pokud příliš kulhají nebo pokud jsou dokonce Cimrmanovsky “ideově pochybené”, pak je tento významový posun pro laika zastřený, leckdy neodhalitelný, a mohou tak vznikat zkreslené či tendenční představy. Čím je problém složitější a čím hlubší vědomosti vyžaduje, tím je toto nebezpečí dezinterpretace či zneužití analogií větší.

Nejoblíbenějším objektem demonstrace na základě analogií jsou bezesporu automobily. Těm rozumí na přijatelné úrovni (téměř) každý. Projevilo se to i na sporu okolo monopolního postavení Microsoftu. Málokomu je zcela jasný rozdíl mezi operačním systémem (OS), API (aplikační rozhraní), hardwarem (HW), softwarem (SW), aplikací a dalšími termíny. Ne každý má zkušenosti s výpočetní technikou a pokud ano, tak většina laických uživatelů má zkušenosti pouze s jedním typem počítačů, v našich končinách zpravidla s tzv. PC.

Běžný uživatel počítače se pak skutečně podobá řidiči automobilu. Zpravidla ho příliš nezajímají fyzikální a chemické procesy a technická řešení, které nakonec způsobí, že když sešlápane plynový pedál, tak to jede. Ukáže myši na obrazovce, poklepe, a program se spustí. Pak se nelze divit, že analogie automobilu je tak lákavá i když velmi vzdálená a proto leckdy zavádějící. Přiznávám, že i pro mě, jako systémového programátora, bylo dosti obtížné nalézt v následujícím textu správné ilustrační analogie počítačového průmyslu a automobilismu bez významového posunu ekonomické podstaty problému.

Má operační systém charakteristiku síťových odvětví?

Toto je klíčová otázka pro posouzení, zda lze aplikovat podobné metody ochrany spotřebitelů či trhu. Analogie by měla nejen směřovat k oblíbeným automobilům⁹, ale i k typickému představiteli síťového odvětví, kde existuje jednotná infrastruktura a je plná konkurence jak v oblasti výroby klíčového produktu (vlastního počítače), tak služeb jeho dodávky (programových aplikací).

⁹ Samotný automobilový průmysl je často definován jako oligopolní odvětví a nikoli odvětví s plnou konkurencí právě pro své vysoké vstupní fixní náklady.

Když zapojím jakýkoliv elektrický přístroj doma do sítě, ze zásuvky odeberám elektrický proud daných parametrů, u nás 220V/50Hz. Třífázový rozvod, s jinou zásuvkou a jiným zapojením, pak umožňuje 380V/50Hz. Bez ohledu na zapojený přístroj, jsou tyto parametry standardem a nelze je měnit. To zaručuje, že každý přístroj lze kdekoliv zapojit do stejné zásuvky a očekávat jeho naprosto shodnou funkčnost. A naopak, do téže zásuvky lze připojit různé přístroje jako ledničku, televizi či lampu a vždy je jisté, že budou plnit svou funkci. Tato situace se též vyvinula postupně, když výrobci zařízení zjistili, že je výhodné používat pouze definované zásuvky, neboť by jinak bylo připojení zařízení mnohem nákladnější. Někteří zcela jistě pamatují doby, kdy u nás existovaly domácí rozvody 120V/50Hz a jaké byly problémy a náklady změny. A naopak, dodavatelům elektřiny jednotný systém zásuvek i napětí pro naprosto odlišná zařízení zajišťoval dobrou poptávku. Obě strany tedy využívají výhod jednotného rozhraní, který jedněm snižuje náklady na výrobu a druhým zvyšuje odbyt a tedy i výnosy. Časem se standardy staly dokonce zákonnými normami zajišťujícími interoperabilitu i v budoucnosti. Samotnému přístroji je opravdu jedno, zda elektřina, kterou právě používá, byla vyrobena v Temelíně nebo Mělníku.

Předpokládejme následující situaci, která je našťastí pouze hypotetická pro technické problémy vlastní realizace. Co by se stalo, kdyby energetické závody též vyráběly televize a zavedly nové zásuvky jen pro jejich vlastní přijímače a deklarovaly, že pouze jejich televizor využívá levnější energie právě z oné dodatečné zásuvky? A navíc je přístroj levnější, ne-li přímo pod dlouhodobými výrobními náklady? Zcela jistě by po čase zůstal na trhu sám jako samojediný výrobce televizorů. Konkurenční výrobci televizí by nejen nemohli používat jeho speciální zásuvky, ale též by nemohli využívat zisků z rozvodu energie pro ostatní přístroje pro výroby a vývoje financování svého typu televizoru. Takovéto chování by zjevně splňovalo charakteristiku zneužití postavení na trhu a monopolního chování s cílem potlačit konkurenci. A zcela jistě bychom slyšeli, že tato situace je ku prospěchu zákazníků, neboť ušetří na televizoru i na energii za jeho provoz. Co na tom, že tato “úspora” je pak stokrát zaplácena v běžné energii a platí ji i lidé bez televizoru třeba v provozu klimatizace ... a až bude slavit konečné vítězství v oblasti televizorů, zvedne tam ceny nad běžnou dlouhodobou úroveň a pokusí se o totéž v oblasti ledniček. Ovšem nikdy se nepokusí zlikvidovat konkurenci ve všech typech zařízení naráz, vždyť je částečně potřebuje právě pro to, aby existovala dostatečná spotřeba energie schopná dotovat ztráty v právě likvidovaném odvětví. Pro tyto praktiky má ekonomická teorie jasné pojmenování:

křížové financování vedoucí až k dumpingu a odrazování nováčků před vstupem na trh. Tedy to, co se skrývá pod mnohoznačným označením monopolní chování či zneužití dominantního postavení.

V počítačích API vlastně fungují jako zásuvky. Požadavky doručené přes API od různých uživatelských programů slouží ke komunikaci se samotným fyzickým počítačem, tedy nejen co vykreslit na obrazovce, co vytisknout, co kam uložit, ale i pro mnohem složitější úkony. Stejně standardizovaným způsobem přes API získává program informace a údaje zpět. Samotný uživatelský program přitom ani nemusí vědět, zda je procesor od Intelu či AMD, zda je monitor Panasonic či ADI a tiskárna HP nebo Apple. Pokud však výrobce tají parametry API, jak tomu činil Microsoft u OS Windows, nebo je mění podle libosti, tak výrobci uživatelských programů, kteří nevědí, kde tentokrát blesk uhodí, jsou znevýhodnění proti těm, kteří tuto informaci mají, tedy znevýhodnění proti ostatním divizím Microsoftu vyrábějícím např. Office. Pokud je výrobce operačního systému jediný, kdo tuto informaci má a zároveň této informace zneužívá pro prosazení svého produktu, který musí soutěžit s ostatními obdobnými aplikačními programy, pak zjevně již zneužívá dominantního postavení, neboť se chová obdobně jako náš hypotetický energetický závod v oblasti televizorů.

V různých malých obměnách se ve sporu okolo Microsoftu vyskytuje analogie, že výrobce automobilů též nikdo nenutí montovat do svého modelu motor konkurenčního výrobce. Závěrem analogie je poukaz na nesmyslnost podobného příkazu v automobilovém průmyslu. Ponechejme stranou situace, kdy Chrysler zcela záměrně umožňoval a nabízel u některých svých modelů osazení motoru od Mitsubishi. V počítačích je obdobou motoru procesor, ty mohou a jsou skutečně různé.

Svázání aplikace (uživatelského programu) s operačním systémem se nepodobá vazbě motoru a vozidla, ale vazbě vozidla jako celku a přívěsného vozíku, neboť aplikace netvoří s operačním systémem nedílný celek (pak by se uživatelské programy nemohly prodávat samostatně). Vozíky jsou různé, jiný je na odvoz materiálu na stavbu, jiný na převoz koně k závodům v Chuchli a obytný přívěs lze též připojit za každý osobní automobil. Stejně je to s osobním počítačem, pro jiný úkol spustím jiný program, jednou je to tabulkový procesor, jindy strategická hra nebo

textový procesor. Celý spor ohledně stupně a možnosti integrace prohlížeče Explorer odpovídá situaci, zda se jedná pouze o napevno nelogicky připojený vozík tak, aby se ztížilo připojení jiného vozíku, či zda jde o inovativní modifikaci osobního auta na pickup, pak by totiž existovalo skutečně nedělitelné spojení Exploreru a Windows. Vzhledem k tomu, že existují programové utility, které jsou schopné plně odstranit Explorer bez omezení funkčnosti operačního systému¹⁰ tak jako lze odinstalovat kterýkoliv jiný aplikační program, tak soudce dospěl k závěru, že nevidí pickup, ale jen přívěsný vozík.

Rozdíly mezi jednotlivými druhy počítačů spolu s existujícím nainstalovaným operačním systémem tak odpovídají druhu vozidla a nikoliv typu. Autobus je potřeba pro přepravu mnoha pasažérů a nákladní vůz pro odvoz řůry písku. Jiný druh počítače i operačního systému je potřeba pro hraní her doma a jednoduché účetnictví soukromého podnikatele a jiný pro řízení letiště či zpracování plateb v bance. Tak, jako je rozdílná cena, kvalita a nároky na údržbu pro daný typ využití u autobusu a osobního auta, stejně je rozdílná cena, možnost využití i nároky na kvalifikaci obsluhy osobního počítače, pracovní stanice či serveru. Osobní počítače (to je význam zkratky PC, Personal Computer) vlastně odpovídají segmentu trhu osobních automobilů v automobilového průmyslu.

Jednotliví výrobci PC-techniky jako jsou Dell či Compaq pak představují Mazdu nebo Daimler-Chrysler. Ve skutečnosti existuje ve výpočetní technice PC mnohem větší modularita a vzájemná záměnnost a tedy i konkurence než v automobilovém průmyslu, zpravidla lze vyjmout funkční jednotku, například harddisk nebo klávesnici, z jednoho PC a přesunout do jiného a zde okamžitě správně pracuje. Zkuste přendat tako jednoduše světlomety ze Škody na Mercedes. A přesto, i v rámci automobilových koncernů se vydávají touto cestou modularity a vzájemné záměnnosti mezi jednotlivými typy vozů. Schematické porovnání síťových odvětví a role operačního systému je znázorněna na Obrázcích 1 až 4.

¹⁰ Dojde ke skutečnému odstranění všech komponent, ne pouze ikon na pracovní ploše. Zůstává přítomna pouze několik tzv. knihoven nutných pro správnou funkci jiných programů. Celková redukce se pohybuje mezi 30 až 50 MB, dle typu instalace.

Proč došlo k dominantnímu postavení Windows v oblasti PC?

Byla to jen kvalita nebo se projevily vlivy způsobující existenci přirozeného monopolu? Tedy, existují výnosy z rozsahu? To jsou další otázky, které nám pomohou objasnit, zda jsou výtky vznesené proti Microsoftu oprávněné.

Analogie rozlišující samotný fyzický počítač s operačním systémem a možností používat API je velikost automobilu (přesněji jeho možnosti a určení pro typ práce) spolu se systémem jeho ovládání (obdoba API). Obdobou uživatelského programu využívajícího vlastnosti API je samotný řidič. Homologace automobilu a řidičský průkaz pro daný typ vozidla pak zaručují, že řidič je schopen ovládat automobil podobné konstrukce a typu. Stát zde jako regulátor dokonce vyžaduje a zkoumá, zda je dodržena vzájemná kompatibilita mezi řidičem a typem vozidla. Automobil s řídkou a sedačkou otočenou zpět není homologován. Stejně tak, jako držitel řidičského oprávnění typu B nesmí řídit linkový autobus. Tato analogie spíše ukazuje, že liberálnost a nalezení vlastních řešení v rámci dohody všech účastníků je vlastní počítačovému průmyslu a státní regulace zákonnými standardy jsou minimální a týkají se jen zdravotní bezpečnosti elektrických zařízení, nikoli definice rozhraní jako zákonného standardu.

Argumenty operující s výrobním tajemstvím API jsou již zcela tendenční. Zveřejnění API de facto znamená informace typu: oranžový spínač zapíná mlhovky, blikající červené světlo upozorňuje na zataženou ruční brzdu. Ovšem pro náročnější uživatele jsou pak informace: na kola automobilu pasují pneumatiky rozměrů a typu R14 x 145-50H, či zámek u dveří je připevněn šroubky M6 s šestihrannou hlavou. Toto jistě nejsou žádná výrobní tajemství. Ale dosti již automobilových analogií.

Obecnou charakteristikou výroby všech programů, a tedy i operačních systémů, je jejich vysoká vývojová cena během samotné fáze programování. V této dlouhé počáteční době produkt nepřináší žádný finanční příjem, naopak pouze náklady na tým programátorů, kontrolu funkčnosti a počítače pro testování a mnoho dalších výdajů. Po jeho dokončení, lze však program distribuovat s relativně nízkými mezními náklady, vlastně jde jen o kopírování a fakturace. Čím je program rozsáhlejší, tím je nepoměrně fixních a variabilních nákladů výraznější a více odpovídá produktu oligopolní soutěže až přechází do situace obdobné stavu přirozeného monopolu.

Vývojové náklady programu jsou též nedělitelné a mají charakter utopených nákladů, existující program nelze lehce přeměnit v nějaký jiný program, zpravidla je mnohem efektivnější začít každý nový projekt se zcela čistým stolem.

Samozřejmě, program je tím komplikovanější, pro čím více operačních systémů a typů počítače je vyvíjen. Pro každý operační systém totiž existuje nejen jiné API, ale leckdy je potřeba i modifikovat část vlastní struktury a logiky programu. Pokud se podaří omezit počet platform, na kterých má program pracovat, dojde k výrazné úspoře fixních nákladů a tedy i ceny a doby vývoje. V důsledku menší složitosti se též snižuje pravděpodobnost chyb v návrhu a zvyšuje se tak stabilita a kvalita. Proto je omezení počtu operačních systémů v daném segmentu trhu přímo v zájmu výrobců programů a oni tento trend vědomě podporují.

A právě ona fáze tvoření standardu pomocí vzájemné podpory představuje zmíněné vysoké vstupní náklady do odvětví a tvoří oligopolní ochranu dominantního operačního systému. Pokud by někdo vytvořil obdobný nový konkurenční operační systém byť i lepší a levnější, stejně je neprodejný neboť pro něj neexistují aplikace a jako takový je tedy pro spotřebitele bezcenný a zbytečný. Naopak, výrobci aplikací si nemohou dovolit modifikovat programy pro takový operační systém, který není dostatečně rozšířen, neboť by je tyto další náklady v plně konkurenčním prostředí dostaly do bankrotu. Vytvořit zároveň nový operační systém a široké spektrum aplikací je za daných znalostí technicky a ekonomicky nemožné, fixní náklady takového projektu jsou vlastně stejné jako fixní náklady existující obdobné části informačního průmyslu, nehledě na dlouhodobý výrazný nedostatek kvalifikovaných odborníků v celém odvětví informačních technologií, v globálním měřítku schází celosvětově okolo jednoho milionu expertů.

Z uvedených úvah, je zřejmé, že nejvyššího stupně konkurence v oblasti aplikací a tedy výhody pro zákazníky, bylo dosaženo právě standardizací a svobodnou volbou Windows jak uživatelů tak výrobců software jako základní platformy pro daný segment trhu. Tedy obdobný postup, jakým se ustálily parametry elektrického proudu pro domácí zařízení a vznikla jednotná distribuční síť. Všichni výrobci aplikačních programů postupně podporovali platformu Windows, neboť pak jejich produkty byly prodejné na trhu PC. A naopak, Windows počaly těžit z toho, že

se staly normou a proto pro ně existuje tolik různých aplikací. Jedná se o synergický efekt standardizace, obě strany z ní mají prospěch. Ovšem oproti jiným standardům, které existují nejen v technických oborech i jako závazné mezinárodní normy, jsou však Windows a návrh jejich API soukromým majetkem. Výrobci aplikačních programů v rámci zvýšení efektivity celého odvětví vlastně zdarma a zcela úmyslně předali část svých práv a konkurenčního potenciálu soukromému subjektu, a pomohli mu tak dosáhnout monopolního postavení.¹¹ To odpovídá historickým analogiím volby krále, kdy ten nejperspektivnější šlechtic pro rozvoj království byl zvolen císařem - garantem a koordinátorem dalšího rozvoje s výsadními právy. Avšak ve středověku se též kurfiřtům nelíbilo, když je po své volbě začal panovník vraždit jen proto, aby uchvátil renty z jejich statků.

Pro posouzení stupně oligopolní ochrany jsou též neopominutelné náklady spotřebitele - pokud již nějaký počítač vlastní, jsou to pro něho utopené náklady a jeho ochota koupit si počítač úplně jiný a znovu veškeré aplikační programy je mizivá. Zpravidla by též musel investovat i čas do učení a seznámení se s novým systémem. Typický laický uživatel vyžaduje především jednoduchost a vlastně skutečné odstínění fyzického počítače, nechce se zaobírat technickými detaily. Zde již nastupují měřítka masové spotřeby, vlastní kvalita operačního systému přestává být pro uživatele faktorem výběru počítače.¹² A přitom pouze široce rozšířený typ počítače a

¹¹ Mill považuje nemožnost doživotně zvrátit existenci kontraktu uzavřeného za nedostatku historických zkušeností, do daleké, neznámé, budoucnosti právě za jednu z výjimek "laissez-faire", ekvivalentní dětské infantilitě a tedy neschopnosti posoudit pro sebe výhodnost řešení. V těchto případech, dnes charakterizovaných jako neúplné kontrakty, by zákon a soudce měli zkoumat možnosti a podmínky jejich trvání či zrušení. Tedy zda nová skutečnost, neošetřená v kontraktu, má vliv na jeho platnost. Tímto principem je v občanském životě možnost rozvodu manželství za definovaných podmínek, stanovení vyrovnání a péče o děti. Pokud by výrobci aplikací věděli, že Microsoft zneužije vlastnictví standardu a bude mu tato výsada státem tolerována, vybrali by si asi jiný operační systém od jiné firmy jako společnou platformu.

¹² Mimochodem zde také leží důvod rozšířenosti počítačových virů právě v oblasti PC. Laický uživatel má menší schopnosti se před nebezpečím chránit a je ve značné nevýhodě před počítačově vzdělaným pirátem. Nároky na jednoduchost obsluhy OS a instalace vlastního uživatelského softwaru jdou často zcela proti požadavkům zabezpečení. Naopak, operační systémy s vysokými bezpečnostními standardy jsou pro laického uživatele zcela nevhodné, neboť by si na každou instalaci či menší změnu musel najímat experta a tím by se celý produkt posunul do jiné kategorie ceny i možnosti využití.

operačního systému mu zaručuje volnost výběru uživatelských aplikací dle kvality a ceny.

Snad jen historická poznámka na okraj. V dobách vývoje Windows95 existovala spolupráce mezi Microsoftem a IBM na plné kompatibilitě API v jejich tehdy vyvíjených operačních systémech Windows95 a OS/2. Uživatelé i vývojáři programů mohou jen litovat, že nebyl projekt dotažen do úspěšného konce. Pak by skutečně existovaly dva rovnocenné, navzájem si přímo konkurující, operační systémy a při tom by programátoři aplikací nemuseli svůj produkt modifikovat v závislosti na tom, pro který operační systém by byl určen.

Operační systém je typ přirozeného monopolu

Operační systém tedy může mít charakteristiky jak infrastruktury, tak oboru s vysokými vstupními náklady nejen oligopolního charakteru ale i oboru s výhodou prvního tahu a téměř přímou blokadou vstupu. Tyto všechny rysy jsou vlastní nejen výrobním technologiím s existencí extrémních výnosů z rozsahu ale i oborům považovaným za doménu přirozených monopolů. Proto má stát právo zkoumat chování Microsoftu a posuzovat ho i podle ducha monopolních zákonů, tak jak je tomu v případě klasických přirozených monopolů.

Kdo pozorně sledoval celý proces a prokousal se právními dokumenty, zjistil, že soudce Thomas Penfield Jackson byl ve svém rozhodování patrně veden podobnou filosofií při posuzování celého problému v rámci platných federálních zákonů. Usoudil, že pokud nalézá základní ekonomické rysy monopolu v nově vzniklém odvětví, platí i pro něj skutková omezení zejména dle Paragrafu 2 Shermanova zákona: “Every person who shall monopolize, or attempt to monopolize, or combine or conspire with any other person or persons, to monopolize any part of the trade or commerce among the several States, or with foreign nations, shall be deemed guilty of a felony, and, on conviction thereof, shall be punished by fine not exceeding \$10,000,000 if a corporation, or, if any other person, \$350,000, or by imprisonment not exceeding three years, or by both said punishments, in the discretion of the court.”¹³

¹³ “Každá osoba, která monopolizuje nebo se pokusí monopolizovat nebo bude konspirovat s jakoukoliv další osobou či osobami na dosažení monopolu v kterékoliv části obchodu nebo odvětví, mezi několika státy nebo s cizími národy, bude považována vinnou z těžkého zločinu, a pokud bude shledána vinou, bude potrestána pokutou až do výše \$10 000 000, pokud se jedná o právnickou osobu, nebo do výše \$350 000 v ostatních případech nebo

Otevřením sporu s Microsoftem Spojené státy vlastně udělaly první krok ke skutečnému vyjasnění vztahu své společnosti a jejích hodnot k nově vzniklým odvětvím a nové ekonomice jako takové. Proces, který bude dlouhý a s nejasným výsledkem. Krok, který Evropu teprve čeká.

Ačkoli státem navrhovaná opatření mají stejnou filosofickou abstraktní podstatu “light-handed” regulace, tedy zaručení rovné konkurence v přístupu k monopolní infrastruktuře, doporučení Evropské unie pro liberalizaci v již existujících klasických síťových odvětvích, není jasné, zda obdobný princip bude aplikován pro nová odvětví i na starém kontinentu. Výsledek i samotný průběh sporu ve Spojených státech ovšem nepochybně ovlivní budoucí evropskou diskusi o náhledu na nová odvětví.

Co nás vlastně čeká z hlediska liberalizace klasických síťových odvětví po vstupu do Evropské unie a jaká je filosofie oněch doporučení? Musíme definovat minimální části mající charakter přirozeného monopolu a po jejich vydělení ze stávající struktury garantovat vpuštěné konkurenci do všech ostatních částí odvětví rovné soutěžní podmínky. Stanovit a kontrolovat dodržování mechanismů, které zamezují zbylému monopolu extrahovat monopolní rentu či zneužít výhody prvního tahu. Což například odpovídá oddělení dopravní cesty od dopravní obsluhy v případě železnice. Zamezení křížového financování mezi nákladní a osobní dopravou a údržbou infrastruktury. Garanci rovného přístupu novým i existujícím dopravcům k dopravní cestě a tím přímou konkurenci (Bergman et al., 1998). Jak asi budou nízké telekomunikační poplatky při aplikaci stejné konkurenční smršti v našich telekomunikacích?

uvězněním až na tři roky nebo kombinací obou trestů dle rozhodnutí soudu.”, Department of Justice, 1998.

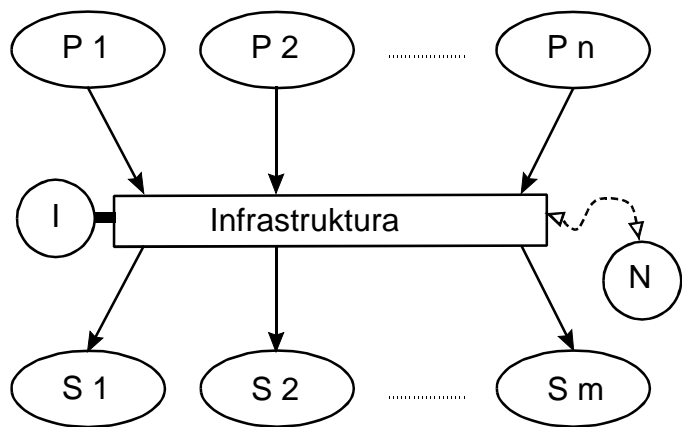
Literatura

John Stuart Mill (1865), *Principles of Political Economy*, sixth edition, London: Longman, Green, Longman, Roberts & Green, 1865.

Bergman Lars, Doyle Chris, Gual Jordi, Hultkrantz Lars, Neven Damien, Röllner Lars-Hendrik, Waverman Leonard (1998): *Europe's Network Industries: Conflicting Priorities*, London: CEPR, 1998.

Sutton John (1991), *Sunk Costs and Market Structure*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1991.

Department of Justice (1998), *Statutory Provisions and Guidelines of the Antitrust Division, Sherman Antitrust Act, 15 U.S.C. §§ 1-7*, February 1998 (Third Edition).

Obr. 1 Struktura typického síťového odvětví - ropy. Jednotlivé rafinerie S1...Sm si navzájem konkurují ve finálním produktu, např. benzínu. Vlastník ropovodu může diskriminovat novou či existující rafinerii znevýhodněním dodávek ropy.

Klasická síťová odvětví

Legenda:

P1, P2, ... Pn

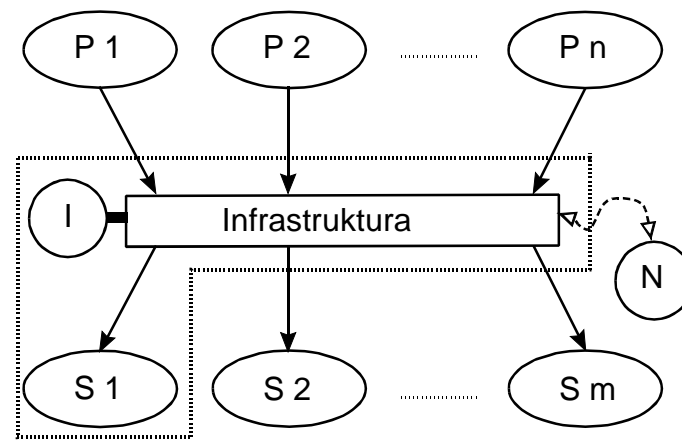
Konkurenční producenti klíčového produktu,

I Vlastník infrastruktury se znaky přirozeného monopolu,

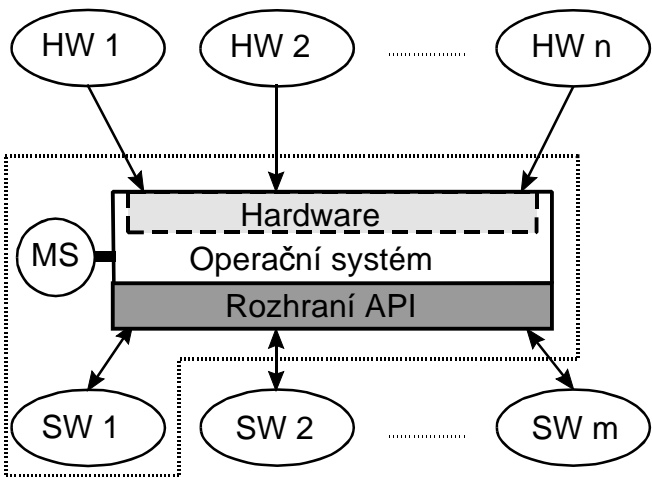
N Nová firma,

S1, S2, ... Sm

Odběr služeb, užití klíčového produktu, poskytovatelé finálních služeb.

Obr. 2 Vlastník infrastruktury má též firmu ve volné části trhu. Může přímou konkurenci diskriminovat znevýhodněním připojení a extrahovat monopolní rentu přes firmu S1 i predátorsky blokovat vstup nové firmy.

Obr. 3 Struktura PC s OS Windows, plná konkurence mezi výrobci celých počítačů nebo jejich částí. Diskriminací firm SW2...SWm lze účinně blokovat jak jejich technický pokrok, tak extrahovat monopolní rentu přímo nebo přes část S1.

Struktura osobního počítače

Legenda:

HW1, HW2, ..., HWn

Výrobci fyzických PC,

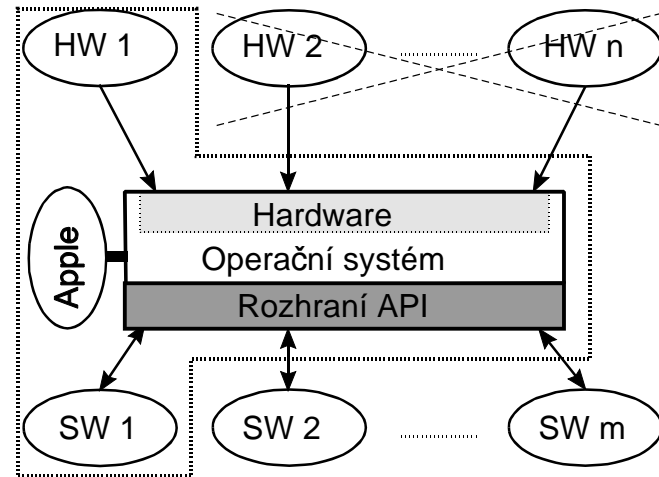
MS Vlastník OS (Microsoft),

SW1, SW2, ... SWm

Uživatelské programy,

Poznámka:

Jednotlivé uživatelské programy využívají fyzický počítač prostřednictvím OS, který určuje, kdy má který program přístup ke sdíleným prostředkům hardware. Jen tak je možné zajistit stabilitu celého počítače i zabezpečení zpracovávaných dat.

Obr. 4 Struktura počítače Apple, neexistují konkurující si výrobci celého fyzického počítače (hardware). To z dlouhodobého hlediska vedlo k pomalejšímu poklesu cen a i snížení podílu Apple na trhu.